

**УНІФІКАЦІЯ ТА ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ****UNIFICATION AND HARMONIZATION OF LEGISLATION:
COMPARATIVE AND LEGAL ASPECT**

Клещенко Н.О., к. ю. н.,
науковий співробітник відділу теорії держави і права
Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

Сучасне законодавство потребує постійного удосконалення та оновлення. Новим викликом для українського суспільства став воєнний стан, в умовах якого треба функціонувати як громадськості, так і удосконалювати правове поле з огляду на ситуацію. Одними з форм такого удосконалення є уніфікація та гармонізація національного законодавства, які потребують ґрунтовного теоретичного аналізу та порівняльно правового аспекту. Підтверджується це ще й тим, що гармонізація національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу є важливим етапом правової реформи, яка відбувається у нашій державі, відповідно до Угоди про Асоціацію з ЄС. Гармонізація законодавства допоможе звести до мінімуму правові перешкоди, які можуть виникати через відмінності у національному праві у сфері зовнішніх правовідносин, та забезпечити створення у різних суспільних сферах єдиних правових стандартів, принципів та правил, які становитимуть основу єдиної політики відповідних країн у визначених галузях. Метою ж уніфікації, у свою чергу, є приведення нормативно-правової бази до єдиної системи, шляхом усунення розбіжностей та подолання колізій з метою забезпечити однакове правове регулювання подібних або близьких видів суспільних відносин.

Ефективними засобами уніфікації законодавства є модельна нормотворчість та міжнародні договори. Гармонізація може здійснюватися у формі адаптації чи стандартизації.

Аналізуючи зміст процесів гармонізації та уніфікації, різні автори оцінюють їх по-різному, при цьому різниця в оцінках має принциповий, а в деяких випадках суб'єктивний характер. При виборі форми зближення законодавства, слід враховувати як кінцеву мету, так і ряд чинників, зокрема, ступінь інтеграції держави у міжнародну інституцію, галузєва приналежність нормативно-правових актів тощо. Обидві форми зближення, в залежності від конкретних умов, можуть застосовуватися як окремо, так і разом в межах певного правопорядку в контексті єдиного процесу інтеграції права. І будь яка форма зближення має бути адаптована до національних умов задля забезпечення балансу розвитку національної правової системи в процесі її зближення з європейською.

Ключові слова: уніфікація законодавства, гармонізація законодавства, імплементація, зближення, адаптація, правова система.

Modern legislation needs constant improvement and updating. Martial law has become a new challenge for Ukrainian society, in the conditions of which both the public and the legal field need to function in view of the situation. One of the forms of such improvement is the unification and harmonization of national legislation, which requires a thorough theoretical analysis and comparative legal aspect. This is confirmed by the fact that the harmonization of national legislation of Ukraine with the legislation of the European Union is an important stage of legal reform taking place in our country, in accordance with the Association Agreement with the EU. Harmonization of legislation will help to minimize legal obstacles that may arise due to differences in national law in the field of foreign relations, and ensure the creation of common legal standards in different public spheres, principles and rules that will form the basis of common policies in certain areas. The purpose of unification, in turn, is to bring the legal framework into a single system, by eliminating differences and overcoming conflicts in order to ensure equal legal regulation of similar or similar types of social relations.

Effective means of unification of legislation are model rule-making and international agreements. Harmonization can take the form of adaptation or standardization.

Analyzing the content of harmonization and unification processes, different authors evaluate them differently, and the difference in assessments is fundamental, and in some cases subjective. When choosing the form of approximation of legislation, one should take into account both the ultimate goal and a number of factors, in particular, the degree of integration of the state into an international institution, the sectoral affiliation of regulations and so on. Both forms of convergence, depending on the specific conditions, can be applied both separately and together within a certain legal order in the context of a single process of integration of law. And any form of rapprochement must be adapted to national conditions in order to balance the development of the national legal system in the process of its rapprochement with the European one.

Key words: unification of legislation, harmonization of legislation, implementation, convergence, adaptation, legal system.

Постановка проблеми. З урахуванням динаміки суспільних відносин питання удосконалення та оптимізації нормативно-правової бази є завжди актуальним. Ще більшої актуальності це набуває в умовах запроваджененого воєнного стану, коли перед українським суспільством постали нові виклики, зокрема і в законодавчій площині. Одним із способів удосконалення чинної законодавчої бази є уніфікація та гармонізація законодавства, які ще є основними формами цілеспрямованого зближення правових систем, та можуть бути етапом правової інтеграції у європейський простір. Саме специфічним особливостям цих процесів та їх порівняльно-правовому аспекту і присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не можна оминати увагою внески у розвиток наукової думки щодо характеристики поняття уніфікації та гармонізації законодавства зокрема таких вчених, як О. Волошенюк, О. Зеркаль, О. Копиленко, О. Маковський, Н. Оніщенко, О. Руденко та ряд інших. При цьому одні розглядають

гармонізацію як метод уніфікації чи її різновид [1], [2], інші – вказують, що уніфікація є одним із засобів гармонізації [3], [4].

Метою є визначення специфіки процесів уніфікації та гармонізації законодавства, а також аналіз факторів, що впливають на вибір їх застосування у правотворчості в сучасних умовах.

Виклад матеріалу. Для початку слід охарактеризувати дані поняття. Що стосується уніфікації законодавства, то слід зазначити, що у науковій літературі використовується поняття «уніфікація законодавства», та «уніфікація у праві».

Зокрема, А. Маковський підкреслює, що уніфікація – це створення у правових актах різних держав однакових за змістом норм шляхом застосування міжнародно-правових засобів і впливу різних правових систем одна на одну [5, с. 35]. Г. Хачатурян вважає уніфікацію «правотворчим процесом, спрямованим на створення, зміну, припинення норм тотожно іншій національній правовій системі»

[6, с. 12]. О. Кушнар'ова, зазначає, що уніфікація у праві – це процес приведення законодавства до єдиної узгодженої системи шляхом усунення розбіжностей і надання однаковості правовому регулюванню подібних або близьких видів суспільних відносин [7, с. 58].

Сучасна наукова література по-різному визначає уніфікацію законодавства: як тенденцію, що виражається в об'єднанні, групуванні нормативних актів; як процес регулювання в межах одного правового інституту і поширення дії норм, що раніше призначалися для регулювання визначеного кола відносин. Також уніфікація трактується як усунення розбіжностей в регулюванні визначених суспільних відносин, або ще як процес вироблення єдиних (уніфікованих) правових норм для уподібнених відносин незалежно від того, в яких правових формах здійснюється даний процес [8, с. 45].

Вважаємо, що уніфікація законодавства є більш звуженим поняттям, ніж уніфікація у праві, так як направлена виключно на діючу нормативно-правову базу.

Ряд Скандинавських держав (Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція) уніфікували свою внутрішню нормативно-правову базу шляхом систематизації національного законодавства, імплементації норм міжнародного права у внутрішнє, його адаптацію до вимог міжнародного права такі галузі як сімейне право, спадкове, морське, торговельне, договірне, вексельне, зобов'язальне законодавство; законодавство про інтелектуальну власність тощо. Це позитивно вплинуло на інтеграцію правового регулювання у міжнародних відносинах, зближенню національного і міжнародного права, забезпеченню гармонізації правових систем.

Розглядаючи гармонізацію законодавства, слід зазначити, що у підписаній Угоді про асоціацію України з ЄС передбачається необхідність здійснення саме гармонізації законодавства, при цьому не даючи визначення даному поняттю. Чому ж тоді саме гармонізація була обрана як форма зближення? На наш погляд, це було зроблено задля досягнення певних законодавчих цілей, зокрема, щоб звести до мінімуму правові перешкоди, які можуть виникати через відмінності у національному праві у сфері зовнішніх правовідносин, а також забезпечити створення у суспільних сферах (права людини, екологія, медицина, економіка тощо) єдиних правових стандартів, принципів та правил, які становитимуть основу єдиної політики відповідних країн у визначених сферах.

Завдяки гармонізації забезпечується такий стан національного законодавства, при якому його акти за своїм змістом, принципами правового регулювання й передбачуваними результатами у правозастосовній практиці є однорідними актами іншої країни або міжнародного об'єднання при можливому розходженні юридичних методів досягнення результату. Образно кажучи, при даній формі зближення законодавства норми різних країн можуть мати несхоже звучання, але бути «співзвучними», тобто разом створювати «гармонійний акорд» [9, с. 4].

Щодо самого поняття «гармонізації законодавства» (від грец. – злагоженість, зв'язок, скріплення, відповідність), то це процес цілеспрямованого узгодження та зближення нормативно-правових приписів з метою усунення юридичних колізій, якісного зменшення суперечностей у законодавстві, дотримання міжнародних, європейських та національних правових стандартів. У сучасних умовах економічної і політичної глобалізації гармонізація є важливим способом правової інтеграції, одним із юридичних механізмів досягнення спільної мети між різними правовими системами та міждержавними об'єднаннями. За допомогою гармонізації законодавства можна досягнути взаємозгодженості правових систем або їх структур, частин у межах певної спільноти [8, с. 50].

Гармонізація законодавства відбувається у різних формах (стандартизація законодавства, адаптація, ім-

плементація тощо) і може передувати уніфікації законодавства або використовуватися лише тоді, коли потреби в такій уніфікації не виникає. Як процес приведення системи нормативно-правових приписів у певну відповідність гармонізація законодавства базується на науковості, методологічних засадах цілісності, єдності, узгодженості та досконалості, завершеності та пропорційності [10]. Погоджуємося з рядом вчених [6], [7], які вважають, що здійснити уніфікацію можна шляхом введення у внутрішнє правове поле нормативних положень, розроблених у рамках міжнародних договорів; формування модельних і одноманітних законів; розробки різних типових договорів; формулювання міжнародними організаціями сформованих торгових звичаїв у вигляді так званих торгових термінів».

Уніфікація – це створення однакових, уніфікованих норм у внутрішньому праві різних держав. Гармонізація передбачає приведення норм у відповідність у двох та більше правових системах. Аналізуючи зміст процесів гармонізації та уніфікації, різні автори оцінюють їх по-різному, при цьому різниця в оцінках має принциповий, а в деяких випадках суб'єктивний характер. Йдеться про два основні погляди на процес гармонізації та уніфікації. У першому випадку передбачається, що дані процеси не обов'язково передбачають взяття на себе державою певних зобов'язань щодо правотворчості. У другому випадку йдеться про те, що механізм правової гармонізації та уніфікації в обов'язковому порядку має дві стадії. На першій відбувається укладання міжнародної угоди і взяття на себе певних зобов'язань щодо гармонізації або уніфікації, а на другій – здійснюється власне внутрішньодержавна гармонізація або уніфікація [11, с. 21].

У ряді досліджень співвідносячи поняття «уніфікація» та «гармонізація», зазначається, що уніфікація являє собою встановлення однакових норм у формі договору, тобто в формі, юридично обов'язковій. Гармонізація ж не опосередкована твердими міжнародно-правовими зобов'язаннями. В той час, як уніфікація призводить до створення однакових норм у внутрішньому праві різних держав, гармонізація веде лише до усунення протиріч. Уніфіковані норми в національному праві виступають як спеціальні, оскільки вони є тісно пов'язаними з міжнародним договором. Гармонізація ж передбачає створення норм, адаптованих до національної правової системи, які нічим не відрізняються від інших норм національного права і застосовуються в загальному порядку. Отже, вчена приходить до висновку, що уніфіковані матеріальні норми, на відміну від гармонізованих, вирішують колізійні питання і застосовуються безпосередньо [12, с. 207].

Свою точку зору на співвідношення досліджуваних понять виражає і Джені Кліфт, співробітник з правових питань секретаріату ЮНСІТРАЛІ, зазначаючи, що гармонізація та уніфікація іноді використовуються як синоніми, але гармонізація повинна використовуватися для позначення процесу зменшення, наскільки це бажано і можливо, розбіжностей між національними правовими системами шляхом прийняття ними загальних принципів права. Уніфікацію, в порівнянні, можна охарактеризувати як узгодження з нульовим запасом, де немає або допускаються мінімальні відмінності (наприклад, як у конвенції, яка передбачає застереження). Різниця між цими двома процесами часто полягає в ступені, результаті та обов'язковості того інструменту, який виробляється за допомогою такого процесу. Далі автор зазначає про те, що є різні способи, в які, або різні рівні, на яких, гармонізація може бути досягнута [13].

Тобто при виборі певної форми зближення треба опиратися на фактори наявні у кожній конкретній ситуації а також на кінцеву мету, яку потрібно досягнути в результаті зближення. Одним із таких факторів є ступінь інтеграції держави у міжнародну інституцію, який гарантує

незворотності демократичних процесів в Україні та забезпечення захисту прав людини.

Іншим чинником, який слід враховувати при виборі форми зближення законодавства, є галузева приналежність нормативно-правових актів. Наприклад, при регулюванні відносин цивільно-правового характеру є більше підстав і можливостей для уніфікації законодавства, ніж при регламентації адміністративно-правових відносин. Справа в тому, що уніфікація більшою мірою, ніж гармонізація, впливає на самостійність держав у сфері законодавчої ініціативи. Процес уніфікації охоплює всі рівні правотворчості й вимагає застосування єдиних правил юридичної техніки в плані узгодження норм, актів і всієї системи законодавства. Відповідно, коли мова йде про уніфікацію відносин державно-владного, управлінського характеру, то гостро встає питання про здатність держави контролювати ситуацію в країні, тобто про суверенність державної влади [9, с. 6].

Погоджуємось з твердженням, що залежно від конкретних історичних умов, вказані форми зближення правових систем можуть використовуватися окремо,

а можуть й поєднуватися в межах певного правопорядку, а також бути стадіями єдиного процесу трансформації права [9, с. 7].

Висновок. Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що уніфікація та гармонізація законодавства є самостійними, але взаємопов'язаними формами зближення законодавства. Якщо суть першого процесу полягає у запровадженні у внутрішнє право різних країн одноподібних правових норм, то щодо другого (який, на нашу думку, порівняно з уніфікацією є дещо гнучкішим) – у якісному зменшенні кількості розбіжностей у правових нормах різних держав.

Оскільки і уніфікація і гармонізація законодавства забезпечують взаємодію та взаємозв'язок різних правових систем у найбільш ефективний та раціональний спосіб – шляхом використання уподібнених чи єдиних норм, слід визнати їх важливе значення у сучасному правовому полі. При виборі певного процесу слід спиратися, у першу чергу, на ті законодавчі цілі, які необхідно досягнути, і, відповідно до них вже обирати найефективніший спосіб зближення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Риндюк В. І. Законодавча техніка: поняття, форми, види, реалізація в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2008. 194 с.
2. Руденко О. В. Уніфікація міжнародного приватного права в ЄС : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 189 с.
3. Степанюк А. А. Застосування колізійних норм щодо спадкування в міжнародному приватному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2003. 20 с.
4. Василенко О. С. Уніфікація правил електронної комерції в рамках ЮНСІТРАЛ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2014. 19 с. URL: <https://mydisser.com/ru/avtoref/view/28526.html>
5. Иванов Г. Г., Маковский А. П. Международное частное морское право. Ленинград : Судостроение, 1984. 280 с.
6. Хачатурян А. Г. Унификация коллизионных норм в международном частном праве. Київ : Наук. думка, 1993. 126 с.
7. Кушнарьова О. В. Поняття і природа уніфікації нормативно-правової термінології. *Юридична психологія та педагогіка*. 2011. № 2 (10). С. 58–61.
8. Клещенко Н. О. Уніфікація законодавства: теоретико-прикладні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2020. 204 с.
9. Волошенко О. В. Гармонізація та уніфікація законодавства як форми зближення правових систем. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 3–7. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part_4/3.pdf
10. Венеціанська Комісія і її значення в процесі гармонізації європейського права. URL: <http://pravo.bobrodobro.ru/7249>
11. Волошин Ю. О., Гоша І. О. Гармонізація правових систем в сучасній доктрині конституційного права в умовах європейської інтеграції : монографія / за заг. ред. М. О. Баймуратова. Одеса : Фенікс, 2013. 294 с.
12. Покора І. Є. Уніфікація права: питання термінології. *Правова держава*. 2017. № 25. С. 203–217.
13. Jenny Clift. UNCITRAL and the Goal of Harmonization of Law. Jurisdiction: Building Confidence in a Borderless Medium. July 26–27, 1999 Montreal, Canada. URL: <http://www.ilpf.org/events/jurisdiction/presentations/cliftpr.htm#disclaimer>